

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 7, 2015

**ОПАЗВАНЕ И ДОСТЪП ДО КНИЖОВНОТО КУЛТУРНО
НАСЛЕДСТВО НА КЮСТЕНДИЛ В КОНТЕКСТА НА
МЕЖДУИНСТИТУЦИОНАЛНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО.
КООРДИНАЦИОННИ ФУНКЦИИ НА РЕГИОНАЛНАТА
БИБЛИОТЕКА**

СОФИЯ ПЕЙЧЕВА

Sofia Peicheva. PRESERVATION AND ACCESS TO THE LITERARY HERITAGE OF KYUSTENDIL IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL COOPERATION. COORDINATION BY THE REGIONAL LIBRARY.

The aim of the author of this article is to ascertain the condition and access to the literary heritage from the perspective of institutional affiliations and measures for its proper storage and preservation; to outline the existing models of cooperation between the institutions owning and responsible for the preservation and promotion of valuable written literary documents. Attention is paid in particular to the condition and the conservation of the collection of "Antiquarian, rare and valuable books" funds of RL Kyustendil, and methodology to study the condition of the paper is described. Catalogues that provide bibliographic access to valuable literary documents in the possession of cultural and educational institutions in Kyustendil are analyzed. Conclusions, concerning the state and an attempt to outline the prospects in the context of operational programs for financing activities related to the preservation and digitization of the literary documentary heritage are made.

Според Закона за обществените библиотеки те са образователни, информационни и културни институти с национално и местно значение, които събират, обработват, организират, съхраняват и предоставят за об-

щественно ползване печатни и други произведения и информация, включително за книжовното и литературното културно наследство. В статията терминът „книжовно наследство“ ще бъде използван така, както го дефинира Законът за културното наследство: книжовни: ръкописни културни ценности до края на XVIII в., старопечатни редки и ценни издания, които притежават научна, културна, полиграфическа или библиографска стойност. Конкретизирано според видовете издания и в съответствие с приетата в библиотекознанието периодизация това са: ръкописни книги, старопечатни книги от периода 1806–1878 г., периодични издания от периода 1844–1878, архивни материали, снимки, портрети, пощенски картички.

Фондът „Старопечатни, редки и ценни издания“ на Регионална библиотека „Ем. Попдимитров“ Кюстендил – състояние и мерки за опазване

Във фонда на Регионална библиотека „Емануил Попдимитров“ се съхранява ценна сбирка от български старопечатни, църковнославянски и редки издания, част от културната история на Кюстендил. Библиотеката притежава старопечатни книги и периодични издания, един ръкопис от 40-те години на XIX в., екземпляр от турски препис на Корана, книги на гръцки и църковнославянски език, редки и ценни издания от края на XIX и началото на XX в. с автографи на автори, издатели, дарители.

Фондът „Старопечатни, редки и ценни издания“ в библиотеката е формиран от дарения на видни кюстендилски граждани като архимандрит Зиновий Поппетров, Йордан Митрев, братя Лекарски, Владимир Караманов, Йордан Иванов, Ефрем Каранов, Йордан Захариев и др. Към настоящия момент той наброява общо 3842 тома от всички области на знанието: старопечатни книги (български книги от периода на Възраждането 1806–1878) – 116, книги отпечатани на руски – 2437, български – 1162, немски – 57 и сърбохърватски – 67. Във фонда са включени 180 периодични издания – списания и вестници, отпечатани на руски, българския и сръбски, като 129 от заглавията са с краеведски характер.

Обособяването на фонда се извършва през 1995–1996 г., след проведени редица консултации със специалисти на Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ за начина на нареждане и библиографско описание на книгите. До тогава те са били в общото книгохранилище, като са запазени идентификациите за принадлежност към съответния дарителски фонд, но без да им бъде отредено специално място и без да бъдат обособени като отделна колекция. Въпросът обаче за физическото им оцеляване и правилно съхранението продължава да бъде актуален, тъй като условията в обособеното хранилище не отговарят на никакви

норми и стандарти: липсва специално оборудване и обзавеждане, книгите се съхраняват в оригиналните дървени витринни шкафове от личната колекция на арх. Зиновий Поппетров или железни стелажи; липсват системи за поддържане на светлинен или температурно-влажностен режим. Поради липса на достатъчно средства, единствените мерки за опазването са механично обезпрашаване чрез изтупване или прахосмучене и проветряване.

В края на 2014 г. бе проведено изследване, насочено към определяне на физическото състояние на 116 книги от старопечатния фонд на РБ. Използваната методика е приложена за пръв път при изследване на Архива на българската книжнина на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ и е подробно описана в статията на Рени Марчева „Архив на българската книга-състояние на книжния фонд (1878–1950), мерки за консервация“ (4)

Определянето на състоянието на хартиената основа на документите включва оценката на следните показатели: цвят на хартията, състав на хартията, брой на двойните прегъвания, киселинност (рН). (Прил. 1) Според първия селективен критерий – цвят на хартията – документите бяха прегледани *de visu*, бе отчетена степента на пожълтяване на хартията и разпределени в 2 основни групи:

1. Документи без промяна на цвета на хартията – бяла, показател за добро състояние на документа. В тази група попаднаха 46 документа, в това число 10 книги, които са претърпели реставрационно и консервационно третиране в лабораторни условия в предишни години. С оглед на отчетеното добро състояние на книгите от тази група според първия критерий, те не бяха подложени на следващи изследвания.

2. Документи с променен цвят на хартията – жълто-кафяв или кафяв цвят, показател за начален или напреднал процес на повреждане на изданията. В тази група попаднаха 70 документа. При тях беше проведен тест за определяне на съдържанието на лигнин в хартиената основа.

Вторият селективен критерий - съставът на хартията - се определи чрез провеждане на тест за съдържанието на лигнин в хартиената основа чрез цветни реакции. Оцветяването в жълт цвят на хартиената основа при третиране на малка част от нея с 1% воден разтвор на метол е показател за наличието на дървесна маса. Този вид хартия, съхранявана при неблагоприятни условия, е застрашена от разрушаване. В тази група попаднаха 40 документа. Към тях бе приложен третият селективен критерий, а именно тестът за чупливост.

Третият селективен критерий се състои в отчитането на устойчивостта на ъгъл от лист на книгата на брой двойни прегъвания. При устойчивост на повече от 20 двойни прегъвания, хартията се счита за

здрава и нечуплива, а документите - за незастрашени. 30 документа попаднаха в групата на отслабените, т.е. ъглите се пречупиха между 6 и 20 двойни прегъвания.

Тридесетте документа с отслабена хартия бяха подложени и на тест за киселинност. Той се извърши с архивна писалка, която съдържа като индикатор хлорфенолчервено. Появата на светложълт цвят означава, че хартията е кисела с рН по-ниско от 6, неподходящо за продължителното съхранение на книжни материали, предразполага към чупливост и крехкост на хартията.

В резултат на приложените селективни критерии от всички 116 книги се открие група от 30, които се считат за застрашени и подлежащи на консервационно третиране. Към тях трябва да бъдат прибавени и документи, за които при преглеждането *de visu* са установени и други увреждания: физически разкъсвания на кориците или листовете, зацапвания и др. (Приложение 2)

Методиката е универсална и приложима при целия масив от документи във фонда „Редки, ценни, старопечатни“. Целта е да натрупа информация за състоянието на документите и хранилището, да утвърди методиката и да се набележат адекватни мерки за опазването на тази най-ценна част от документалното книжовно наследство, за чието съхранение е отговорна Регионална библиотека Кюстендил. Профилактиката, консервацията и реставрацията да бъдат съобразени със съвременните изисквания, норми и стандарти за съхранение на архивни и библиотечни документи.

Каталогизация и достъп до дигиталното съдържание

Старопечатните книги са описани и сигнирани според аналитичния репертоар „Българска възрожденска книжнина“ на Маньо Стоянов. В отделни случаи се използват и библиографията на Александър Теодоров-Балан „Български книгопис за сто години“, както и „Опис на старите печатни български книги“ на Валерий Погорелов.

Всички документи са каталогизирани и са представени в традиционните каталози, в електронния каталог на библиотеката, както и в два сводни каталога, представени в интернет.

Единият е Своден каталог на старопечатни, редки и ценни заглавия на територията на Кюстендил (www.sckn.primasoft.bg) и отразява фондовете на 5 културни институции в града:

- Регионална библиотека „Ем. Попдимитров“;
- Регионален исторически музей „Акад. Й. Иванов“;
- Гимназия „Н. Рилски“;
- Държавен архив;
- Църковна библиотека при храм „Успение Богородично“.

Реализиран е в рамките на проект “Съвременни подходи за проучване и популяризиране на книжовното културно-историческо наследство на Кюстендил“. Представянето им в една обща база данни улеснява достъпа до тях и създава условия за проучването, ефективното им опазване и популяризирането им сред ученици, студенти, преподаватели и специалисти. За пръв път беше изследван, каталогизиран и обособен като отделна колекция фондът на църковната библиотека при храм „Успение Богородично“. За целта беше използван професионалният ресурс на Регионална библиотека, както и помощта на експерт за разчитане и датирание на някои от старопечатните книги. Откри се и масив от документи на църковнославянски език, издавани в периода 1759–1799 г. в Москва (Синодална типография) и Киев (Киево–Печорска лавра). Образците са основно с богослужебен характер (библии, часослови, служебници) и уникално оформление – метални обкови, цветни илюстрации.

В Регионалния своден каталог са представени българските издания 1806–1944 г. Към някои библиографски описания има визуализация на корици, екслибриси, автографи, библиографски описания по източници и др. Той има функции на своеобразен регистър, който създава условия за проучване на книжовното документално наследство.

Другият своден каталог „Старопечатни, ценни и редки издания“ (<http://ilib.libraryvt.com/>) отразява редки и ценни колекции на 4 регионални библиотеки – НБ „Иван Вазов“ Пловдив; РБ „П. Р. Славейков“ Велико Търново; РБ „Ем. Попдимитров“ Кюстендил; РБ „П. Стъпов“ Търговище.

Изводи за състоянието и перспективите на книжовно-документалното наследство

Натрупаният опит ни дава професионална увереност, че Регионална библиотека може да се превърне в център за идентификация, каталогизация и дигитализация на книжовното документално наследство, като разшири обхвата на проучване в обществените и църковни библиотеки на територията на област Кюстендил.

Перспективите следват стъпките и основните цели, залегнали в Националната стратегия и програма за опазване на книжовното културно наследство в библиотеките и осигуряване на достъп до него: подобряване на условията за съхранение, изграждане на електронна инфраструктура, повишаване на професионалната квалификация в областта на дигитализацията, създаване на дигитално съдържание, представяне в национални, европейски и световни дигитални библиотеки и уеб портали. (5)

В условията на недостатъчно финансиране в библиотечния сектор, възможностите за това са само по линия на европейското проектно финансиране и Програмите за трансгранично сътрудничество.

В съобщение на Европейската комисия, прието на 23 юли 2014 г. и според изготвения към него доклад: „Към интегриран подход към културното наследство на Европа“ се съдържат анализи и подробности за свързаните с културното наследство политики и финансиране на ЕС. В доклада се посочва, че секторът се намира „на кръстопът“ заради намаления държавен бюджет, все по-слабото участие в традиционните културни дейности и разнообразието на потенциалната публика вследствие на урбанизацията, глобализацията и технологичните промени. В доклада се посочват обаче и възможности за по-тясно трансгранично сътрудничество на държавите членки и заинтересованите страни, за да може културното наследство да допринесе в по-голяма степен за устойчивия растеж и създаването на работни места. В много области, свързани с културното наследство, като например местното и регионалното развитие, образованието, подкрепата за МСП и туризма, са налице значителни възможности за финансиране и за изготвяне на политики. Конкретни примери в тази посока са възможностите, които предоставят някои оперативни програми като „Региони в растеж“, „Иновации и конкурентноспособност 2014–2020“, „Наука и образование за интелигентен растеж 2014–2020“, „Програма за развитие на селските региони 2014–2020“, както и резолюцията на Европейския парламент от 2 април 2009 г. № Р6_TA-PROV/20009/0214 относно „Ролята на културата в развитието на европейските региони“. Всички посочени програми и документи акцентират върху възможностите за развитие на културен и/или интегриран туризъм на основата на съхранение, експлоатация и популяризация на културно-историческия потенциал на регионите. В същото съобщение Европейският комисар по въпросите на образованието, културата, многоезичието и младежта Андрула Василиу дава конкретните финансови параметри на това предизвикателство: „Очаква се през периода 2014–2020 г. да бъдат направени още по-големи инвестиции от ЕС в културното наследство, например чрез европейските структурни и инвестиционни фондове (с общ бюджет от 351 милиарда евро за регионална политика) и по програмите „Хоризонт 2020“ (80 млрд. евро за научни изследвания) и „Творческа Европа“ (1,5 млрд. евро за културните и творческите индустрии). (2)

Кюстендил е допустим регион за кандидатстване по Програма за трансгранично сътрудничество по Инструмента за предприєдинителна помощ между България и Сърбия 2014–2020. Очаква се тя да стартира в август 2015 г. (7)

Целевите групи и основните типове бенефициенти са централни/регионални и местни органи на властта; културни институти (музеи, библиотеки, художествени галерии, читалища и др. В раздел 2.2 *Оползотворяване на културни ресурси* са формулирани и възможните дейности: трансгранично сътрудничество между културни институции и организации; развитие на културния туризъм; създаване на информационни мрежи; обмен на най-добри практики и ноу-хау; разработване на модели за управление на културните обекти; културно сътрудничество чрез разработване на съвместни традиционни и нови фестивали, изложби, културни събития; стимулиране/възраждане на традиционните занаяти, обичаи, културно наследство.

Съвместните дейности по идентификацията и каталогизацията на книжовното документално наследство изгради устойчиви модели за професионално сътрудничество и откри възможности те да бъдат прилагани в разработването на проекти и участия в програми. Добър пример в това отношение е разработеният проект за създаване на дигитален център „Книжовното и културно-историческо наследство на регион Кюстендил – съхранение и достъп чрез дигитализация“ в партньорство с Регионален исторически музей, Художествена галерия и Община Кюстендил. За съжаление проектното предложение не беше финансирано, но високо оценено и се намира в резервния списък за финансиране по Програма БГ08 „Културно наследство и съвременни изкуства“. Макар и не-реализиран засега проектът очерта параметри, които продължават да са актуални и са част от стратегическите цели на регионалните културни институти – библиотека, музей, галерия, както и на общинските и областните планове за развитие. „Добавената стойност“ от евентуалната реализация може да бъде систематизирана в следните аспекти:

- чрез изграждане на дигитален център ще се създадат условия за документиране, опазване, съхранение, достъп и популяризиране в богатото книжовно и културно-историческо наследство на Кюстендилския регион и то в рамките на европейския културен обмен;
- подбраните за дигитализация обекти са от най-ценните колекции на културните институти и броят им надхвърля 20 000 (книжовни документи, картини, артефакти, аудио- и видеофайлове);
- създаване и функциониране на единен интернет портал, даващ възможност за широк достъп до дигиталните колекции;
- дигитализираното съдържание, обогатено и систематизирано по тематични признаци, би могло да се представи не само във вид на каталог на обекти на КИН, но и във вид на виртуални изложби,

експозиции, галерии, презентации, представляващи образователен, научен, туристически или културен продукт, насочен към широк спектър от потребители;

- повишаването на професионалните компетенции на специалисти от съответните институции във всички аспекти на обработка на тези специализирани фондове.

Очевидно е, че опазването и популяризирането на книжовното документално наследство трябва да се превърне в обект на политики с институционален, регионален и трансграничен обхват.

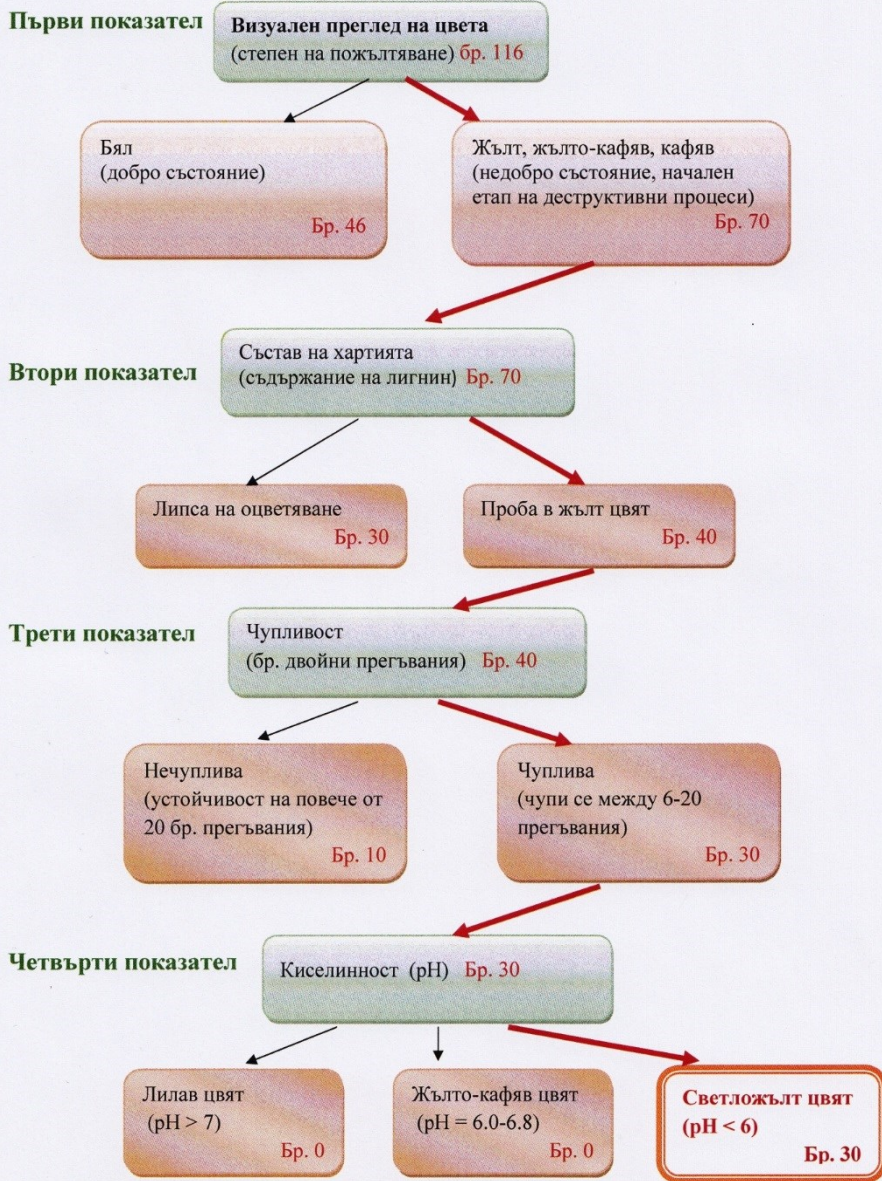
Библиография:

1. **БДС ISO 11799:2008** Информация и документация. Изисквания за съхраняване на архивни и библиотечни документи
2. **Василу**, Андрула. По-силна европейска подкрепа за културното наследство : Съобщение за медиите. Брюксел, 22 юли 2014 г. [онлайн]. [прегледан 29.05.2015]. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-854_bg.htm
3. **Книжовното** наследство в българските библиотеки : Резултати от проучване .- София : ББИА, 2011, [онлайн]. [прегледан 18.05.2015]. http://www.lib.bg/kragli_masi/Knizhovno_nasledstvo_doklad.pdf
4. **Марчева**, Рени. Архив на българската книга – състояние на книжния фонд (1878-1950), мерки за консервация. В: *Библиотеката минало и настояще* : Юбилеен сборник, посветен на 125-годишнината на НБКМ. София : НБКМ, 2005, с. 253-259. ISBN 954-523-082-7
5. **Национална** стратегия и програма за опазване на книжовното културно наследство в библиотеките и осигуряване на достъп до нея : Проект. София: ББИА, 2013. [онлайн]. [прегледан 12.05.2015]. http://www.lib.bg/publish/BBIA/strategia_opazvane.pdf
6. **Панчева**, Цветанка. Дигитализацията на краеведски документи : Възможности за опазване и достъп до книжовното наследство в региона. В: *Библиотека*, 2010, № 5, с. 117–121. ISSN 0861-847X
7. **Програма** за трансгранично сътрудничество по ИПП България-Сърбия 2014–2020 [онлайн]. [прегледан 30.05.2015]. <http://www.mrrb.government.bg/docs/c952ff76bf5bf29a255b606ccfa520dd.pdf>
8. **Endangered** books and documents : a damage survey of post-1800 archive and library material held by the General Archives of the Netherlands and the Koninklijke bibliotheek (National Library of the Netherlands). The Hague, CNC, 1991. 217 p. (CNC – publikaties, 6)

Приложение 1.

Схема за определяне на състоянието на хартиената основа

Приложение 2. Списък на застрашените и подлежащи на конзервационни дейности книги:

1. **38187/Р/Ст 47.142**

Момчилов, Иван Николов. Писменица на славянския език / Състав. Иван Момчилов, еленчанин. – 1. изд. – Белград : Правителствена книгопечатня, **1847**. – 8, 179, 13 с. ; 21

2. **38201/Р/Ст 52.225**

Еманоилович, Йоан. Басни Езопови и о предобучений Афто-ниа мудреца и Гавриа елина четверостишна / С елинскаго на сла-венский диалект преведени от Йоана Еманоиловича. – Издание перво. – Белград : Правителствена книгопечатня, **1852**. – 43

3. **33533/Р/Ст 56.351**

Раковски, Георги Стойков. Предвестник на горския пътник : [Поема] / Георги Стойков Раковски. – Нови Сад : Дра. Дан. Мед-кович, **1856**. – 47 с. : ил. ; 21 см

4. **38199/Р/Ст 70.1189**

Берон, д-р Васил х. Стоянов. Естествена история първи път на български систематически изложена с приложни забележки и практически изводи : Ч. 1. Зоология / д-р Васил х. Стоянов Берон. – Болград : Печ. при Централното училище, **1870**. – 8, 455, 1 с. ; 21 см

5. **I 5018/Р/Ст 70. 1193**

Душанов, Димитър Гачев. Зла жена : Смешно представление в три действия / Побългарил Д. Т. Душанов ; Издава Екатерина Стайоглу. – Цариград : Печ. Македония, **1870**. – 64 с. ; 18 см

6. **38089/Р/Ст 70.1197**

Първанов, Никола. Извод из българската граматика : Зако-ните на българския език / Н. Първанов. – Русчук : В печатницата на Дунавската област, **1870**. – 28 с. ; 21 см

7. **38226/Р/Ст 70.1265**

Устав за управлението на Българската екзархия. – Цариград : Печ. на А. Минасиана у Джамлъ-хан, **1870**. – 44, 1 с. ; 24 см

8. **38083/Р/Ст 72.1446**

Богоров, Иван А. Трето упътване за български език / Иван Богоров. – Виена : Печатница Л. Сомерова, **1872**. – 22, 1 с. ; 21 см

9. **38243/Р/Ст 72.1445**

Гогол, Николай Василиевич. Тарас Булба : [Повест] / Н. Гогол ; Прев. Нешо Бончев. – Браила : Книгопеч. българо-ромънска, **1872**. – 105 с. ; 21 см

10. **38920/Р/Ст 72.1347**

Чолаков, Васил. Български народен сборник : Ч. I / Събран, нареден и издаден от Васил Чолаков. – Болград : Печ. на Централното училище, **1872**. – 24, 356, 12 с. : 1 обр ;

11. **38208/Р/Ст. 72.1370**

Шмид, Хр.. История на Геновева [от Хр. Шмид] с притурка на една нравоучителна повест Величко и Иванчо / Хр. Шмид ; Прев. Стефан Бобчев. – Цариград : книгопеч. на в. Македония, **1872**. – 4, 118 с. ; 21 см

12. **16093/Р/Ст 73.1467**

Велизарий : Историческа драма в две действия : (по Х. К. Х. Траудцена) / Състав. Т. Шишков. – Цариград : Печ. на А. Минасиана, **1873**. – 6, 56 с. ; 21 см

13. **38198/Р/Ст 74.1617**

Величков, Константин. Невянка и Светослав : Драма в пет действия / Константин Величков. – Цариград : печ. на Карапетров и друж., **1874**. – 123 с. ; 21 см

14. **38888/Р/Ст 74.1612**

Наручна святичешка книга / Прев. [от сръбски] Зиновий Поппетров и др. – Белград : Печ. на Н. Стефановича и съдър., **1874**. – 5, 3, 123, 8 с. ; 21 см

15. **I 5016/P/Ст 74.1620**

Питания и отговори за Светото писание : Книжка втора за Новия завет. – Русе : В печ. на Дунавска област, **1874**. – 131 с. ; 17 см

16. **38170/P/Ст 75.1734**

Монтен, Клод дьо. Цариградски потайности : Ч. III / Клод дьо Монтен ; Превод П. Р. Славейков ; Издава Н. Тодоров. – Цариград : В печ. на О. Кавафиян, **1875**. – 192 с. ; 21

17. **38099/P/Ст 76.1764**

Чернев, Ат. Русчушките тъмници или българската революция на 1867-а година / Ат. Чернев. – Букурещ : Българско читалище Напредък, **1876**. – 8, 142 с. ; 21 см.

18. **38230/P/Ст 78.1799**

Бенев, Георги. Българското княжество от д-р Константин Иречек / Прев. Г. Бенев. – Пловдив : Книгопеч. на Янко С. Ковачев, **1878**. – 86 с. ; 21 см

19. **I 5038/P/Ст 78.1798**

Берлинский договор и неговата основа : Св. Стефанский пре-лиминарен договор / Прев. от оригинала. – Виена : Изд. Янко Ковачев, **1878**. – 79 с. ; 18 см.

20. **38192/P/Ст 78.1807**

Блъсков, Илия Рашков. Жален спомен за лютите рани на България през година 1876 : Кн. I / Илия Блъсков. – Букурещ : печ. Дор. П. Куку, **1878**. – 64 с. ; 21 см.

21. **38213/P/Ст 78.2910**

Пясецки, Павел Яковлевич. Два месеца в Габрово : Възпоминания за войната в 1877–1878 г. / Пясецкий ; Прев. от рус. Г. Бенев. – Пловдив : книж. Хр. Г. Данов, **1878** (Пловдив : Янко С. Ковачев). – 159 с. ; 25 см.